

Citation:

D.J. van de Kaa, Levensbericht R.A. de Moor, in:
Levensberichten en herdenkingen, 2003, Amsterdam, pp. 39-48

Ruud de Moor dankte zijn landelijke bekendheid en zijn groot gezag in de academische wereld ongetwijfeld aan zijn uitzonderlijke bestuurlijke kwaliteiten. De Moor was echter een veelvoudig inzetbaar man en deed veel meer dan besturen. Zijn wetenschappelijk talent werd vroeg herkend. Hij deed zowel zijn kandidaats- als doctoraal-examen sociologie aan de Katholieke Hogeschool Tilburg cum laude. Ook zijn promotie op 30 juni 1961, op het proefschrift 'De Verklaring van Conflict' geschiedde cum laude. Hij was pas 34 jaar toen hij op 1 juli 1962 tot gewoon hoogleraar in de Geschiedenis en Theorie van de Algemene Sociologie aan zijn alma mater werd benoemd. Hij had, zo hij dat had verkozen, zijn werkzame leven daarna met veel vrucht uitsluitend aan de eigen discipline kunnen wijden. Maar dat deed hij niet; zijn belangstelling voor de publieke zaak, en meer speciaal voor het hoger onderwijs, bracht hem ertoe een nu schier eindeloos lijkende reeks functies in dat veld te accepteren. Sommige van de organen waarin hij zitting had zijn allang opgeheven: ik memoreer hiervan de Raad van ZWO, de Academische Raad, en de Beheerscommissie van het SWIDOC. Van de talrijke commissies en werkgroepen die hij voorzat, of waarin hij zeer actief participeerde, hebben de meeste hun mandaat voltooid: de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs (1970-1981), de Voorbereidingscommissie Open Universiteit (1977-1979) en de ministeriële werkgroep Selectie in verband met de numerus fixus problematiek, bijvoorbeeld. Andere gremia zetten hun, veelal als onbaatzuchtige bedoelde, arbeid onverminderd voort. Ik noem slechts de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de Akademie, het Curatorium van het Institute of Social Studies, de VSNU, het Thijmgenootschap, en de Radboudstichting.

De Moor's bestuurlijke en leidinggevende kwaliteiten werden snel onderkend. Met grote persoonlijke charme, ongelooflijke werkkraft en een navenante eigen inzet, verwierf hij zich een benijdenswaardige nationale en internationale reputatie. Hij werd tweemaal Koninklijk onderscheiden en hij was een veelgevraagd adviseur van de ministers van onderwijs. Doch hij aarzelde niet zijn stem in het openbaar te verheffen als hij meende dat zij verkeerde maatregelen troffen. Wie herinnert zich niet de brochure 'Beklemmend Wetenschapsbeleid', die hij als voorzitter van de Sociaal-Wetenschappelijke Raad van de Akademie schreef? Aan zijn eigen universiteit combineerde hij een aantal jaren, kennelijk zonder dat hij met zichzelf in conflict kwam, de functies van rector magnificus en voorzitter van het College van Bestuur. Hij werd op 29 mei 1978 lid van onze Akademie; de Open Universiteit kende hem in 1994 een ere-doctoraat toe.

Oppervlakkigheid was De Moor in al die bestuurlijke activiteiten vreemd. Men zou zijn geschriften op het terrein van de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs dan ook met veel recht als deel van een wetenschappelijk oeuvre kunnen kenschetsen. Toch wil ik daar nu geen aandacht aan schenken. Dat deel van zijn werkzame leven is al veelvuldig belicht. Dat hij zijn karakteristieke persoonlijke eigenschappen ook inzette om zijn wetenschappelijk werk in het waardenonderzoek

te verwezenlijken is in Akademie-kring stellig minder bekend. Het is daarom dat ik in deze herdenking speciaal zijn pioniersrol in dit bijzondere gebied van onderzoek wil belichten.

Het waardenonderzoek, het onderzoeksterrein dat Ruud de Moor als empirisch georiënteerd socioloog voor zichzelf had gekozen, behoort tot het moeilijkste uit de sociale wetenschappen. Het grote probleem waarvoor men zich bij dat onderzoek gesteld ziet, is dat waarden zich aan onze directe waarneming onttrekken. Waarden zijn er wel, maar ze kunnen als zodanig niet worden gemeten. Het onderzoek naar de waardenoriëntatie van mensen, of naar veranderingen in waardenoriëntaties in de bevolkingen van landen, richt zich daarom in het algemeen op het meten van voorkeuren (preferences) en houdingen (attitudes). De leidende gedachte daarbij is dat het aanwezig zijn van een bepaalde waardenoriëntatie zal blijken uit de manier waarop die oriëntatie vorm en patroon geeft aan attitudes, en uit de soort van beperkingen die het oplegt aan de houdingen die worden ingenomen. Van Deth en Scarbrough (1995) wijzen erop dat redelijkerwijs moet worden uitgegaan van een wederkerigheidsrelatie tussen waarden en attitudes. Waarden veranderen als houdingen veranderen, en als waarden veranderen, treedt een wijziging op in attitudes. Kerngedachte van het waardenonderzoek is dat men door het meten van veranderingen op het niveau van individuele respondenten, op aggregaat niveau een beter inzicht kan krijgen in het proces van sociaal-culturele verandering dat in de samenleving plaatsvindt. Waardenoriëntaties afgeleid uit empirisch waargenomen patronen in, en uit begrenzingsrelaties aan houdingen, kunnen dienen als een heuristisch instrument om die attitudes te begrijpen en hun rol direct voorafgaand aan gedrag te herkennen. De fascinatie die Ruud de Moor voor het waardenonderzoek had, vloeit, naar ik vermoed, mede voort uit de omstandigheid dat waarden een rol spelen in morele discussies. Ze kunnen worden opgevat als noties van wat wenselijk is, in het bijzonder in relatie tot gedrag. Een waardenoriëntatie kan worden geïnterpreteerd als een 'general consistency generator'. Het is zeer wel mogelijk dat ook dit aspect van het waardenonderzoek een in zijn eigen gedrag bij uitstek consistent en vasthoudend man als Ruud de Moor bijzonder boeide.

Op het eind van de jaren zeventig kwam in Europa een studiegroep tot stand die zich wilde richten op het onderzoek naar de waardensystemen. Het initiatief ging uit van Ruud de Moor en zijn Leuvense collega professor Jan Kerkhofs. Beiden hadden bijzondere belangstelling voor de fundering van morele waarden, voor wat, zoals De Moor dat omschrijft '... people believe to be right or wrong' (1995). Ze meenden dat survey-onderzoek de enige mogelijkheid bood om waardensystemen te bestuderen en te vergelijken. Het ging hen er vooral om een beeld te krijgen van de Europese, dat wil zeggen de christelijke cultuur. In hoeverre waren de Europese landen homogeen in hun waardenpatroon, welk effect heeft sociaal-culturele ontwikkeling op waardenpatronen, en welke veranderingen vonden erin plaats? Dat laatste kan

door een eenmalige survey natuurlijk niet zo eenvoudig worden achterhaald, maar door vergelijking van generaties krijgt men daarvan wel een indruk.

In het voorjaar van 1981 was het zover; het veldwerk voor de surveys kon van start. In negen West-Europese landen werd door onderzoekers die samenwerkten onder de naam European Value Systems Study Group een survey uitgevoerd. Ruim 12.000 personen, als steekproef uit de desbetreffende bevolkingen geselecteerd, werden geïnterviewd. Deelnemende landen waren België, Bondsrepubliek Duitsland, Denemarken, Frankrijk, Ierland, Italië, Nederland, Spanje, en het Verenigd Koninkrijk. In elk van de landen ging het om een steekproefpopulatie van tenminste 1000 ondervraagden uit de algemene bevolking, aangevuld met nog eens 200 ondervraagden uit de categorie jongeren, opgevat als de 18-24 jarigen. In Noord-Ierland werden 300 personen in het onderzoek betrokken als aanvulling op de steekproef van het Verenigd Koninkrijk. Verrassend snel sloten diverse andere landen zich aan, zodat uiteindelijk survey-gegevens voor 26 landen ter beschikking kwamen. Vanzelfsprekend liet de wens om ook verandering in waardenpatronen te kunnen meten de onderzoekers niet los. Daartoe werd een stichting opgericht en werden plannen ontwikkeld om de surveys na 10 jaar te herhalen. Het werd een groot succes; de ronde van 1990 omvatte bovendien nagenoeg alle landen van Centraal- en Oost-Europa, benevens de landen van Noord-Amerika. Alsof dat nog niet genoeg was breidden andere onderzoeksgroepen de geografische omvang nog verder uit, zodat nu gesproken kan worden over de World Values Studies uitgevoerd in 43 landen! Voorwaar een spectaculaire uitkomst van het door De Moor en zijn collega's genomen initiatief. Of hij er zo heel blij mee is geweest waag ik echter te betwijfelen.

De belangstelling voor waardensystemen was bij De Moor diepgeworteld. In zijn opvatting van de sociologie bepaalden waarden mede de betrekkingen tussen individuen in verschillende sociale posities; ze maakten derhalve een wezenlijk onderdeel van het onderzoeksterrein van die discipline uit. In zijn inaugurele rede van 1962, had hij er bovendien al op gewezen, dat sociologische probleemstellingen dikwijls sterk beïnvloed werden door de waardeoordelen van gevestigde elites; door het dominante discours derhalve. Uit de bijdrage van zijn naaste medewerker en promovendus, Loek Halman, aan het liber amicorum dat De Moor in 1991 kreeg aangeboden, blijkt dat de belangstelling voor de invloed van het dominante waardensysteem onder de Tilburgse groep bijna dertig jaar later nog sterk leefde.

De in 1981 uitgevoerde surveys leverden een lange reeks publicaties op. In de deelnemende landen werden veelal nationale rapporten uitgebracht, terwijl in diverse landen tevens vergelijkende studies verschenen. Het moet gezegd, dat Nederlandse onderzoekers vooral op dat punt actief waren. In 1985 verscheen in de Annalen van het Thijmgenootschap onder redactie van De Moor een bundel over de toekomst van huwelijk en gezin in West-Europa, die ten dele op de survey was gebaseerd. In 1987 volgde een Nederlandstalige bundel getiteld *Traditie, secularisa-*

tie en individualisering. De Moor was een der redacteuren van die bundel; hij droeg er eveneens verschillende hoofdstukken aan bij. Een Engelstalig boek werd in 1993 uitgebracht. De bijdragen daarin gingen uit van een gemeenschappelijk theoretisch kader; een drietal hypothesen werd getoetst. Leidende gedachte was dat naarmate landen zich economisch meer ontwikkelen hun bevolkingen individualistischer zullen worden. Tezelfdertijd zal een zekere fragmentatie optreden, terwijl de sterk geïndividualiseerde waardensystemen steeds meer op elkaar zullen gaan lijken. Ruud de Moor redigeerde deze bundel met vergelijkende resultaten voor 19 Europese landen, de Verenigde Staten en Canada, onder de titel *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, tezamen met Ester en Halman. Hij verzorgde eveneens de redactie van de tweede Engelstalige bundel die bij de Tilburg University Press in 1995 verscheen. Nu werd als titel gekozen voor het eenvoudige *Values in European Societies*. Ongetwijfeld zouden nog meer artikelen en boeken zijn gevolgd als zijn werkzame leven in 1996 niet zo abrupt door een hersenbloeding tot een einde was gekomen. Nu constateert men met veel spijt dat het hem niet vergund was de gezaaide, vervolgens langdurig gekoesterde, en intussen gerijpte oogst in zijn geheel binnen te halen.

De onderwerpen die De Moor in de zojuist genoemde bundels zelf analyseerde bestrijken een vrij breed terrein. In de bundel van het Thijmgenootschap over huwelijk en gezin nam hij het inleidende hoofdstuk voor zijn rekening. Hij gaat daarbij direct in op de twee godsdienstige dimensies die konden worden vastgesteld: traditionele gelovigheid en religiositeit. Hij merkt dan op dat terwijl huwelijk en gezin in het Christelijke Europa een sterk religieuze lading hadden, echtscheiding in de jaren tachtig zijn typische godsdienstige connotatie al heeft verloren. 'Het instituut huwelijk wordt vrijwel niet meer gezien als onderdeel van een religieus waardencomplex.' zo schrijft hij. Zijn slotzin is bijzonder treffend: 'Huwelijk en gezin vormen gebieden van morele privatisering: ieder leve zoals hij of zij wil.' Dat moet niet als aanmoediging worden opgevat; het is de constatering van een onderzoeker die zich wel in de keuze van onderwerpen doch niet in de wetenschappelijke behandeling daarvan door de eigen waardenoriëntatie laat leiden.

In de Nederlandstalige bundel over de vraagstukken van secularisering en individualisering, verzorgde De Moor tezamen met Loek Halman de inleidende theoretische beschouwing over het verschijnsel waarden. Hij schreef daarnaast de epiloog, en twee inhoudelijke hoofdstukken over, respectievelijk, de religieuze en morele waarden en de sociaal-politieke waarden. In de Engelstalige bundel van 1993, *The Individualizing Society*, werkte De Moor opnieuw nauw met Loek Halman samen. Ze droegen de theoretische aanzet bij, een hoofdstuk onder de titel 'Religion, Churches and Moral Values', en een beschouwing over 'Value Patterns and Modernity'. Tenslotte schreven ze, samen met Van den Akker, nog een hoofdstuk over huwelijk en gezin. De relatie tussen religie en morele waarden staat eveneens centraal in De Moor's bijdrage tot de Engelstalige bundel van 1995. Hij richt zich

daarbij in het bijzonder op het onderwerp euthanasie, doch hij laat de analyse van dat voorbeeld voorafgaan door een beknopte schets van '... the ethical situation in contemporary Western culture, which is now customarily called a postmodern culture'. Hij noteert met verrassende directheid dat 'Religion and other grand narratives like Socialism have lost their grip on societies', en aangezien '...the proclaimed successor of religion, Reason, ...' niet langer geacht wordt de weg naar morele vooruitgang te kunnen wijzen, is de richting van de huidige ontwikkelingen onduidelijk. De enige zekerheid is voortdurende onzekerheid. Terwijl de ethische opdrachten en keuzes, waarmee individuele mensen worden geconfronteerd, toenemen, neemt de daarvoor door de samenleving geleverde toerusting af. Met kennelijke instemming citeert hij Zygmunt Bauman waar deze in 1992 schrijft dat 'Moral responsibility comes together with the loneliness of moral choice ... morality has been privatised...'. Daarmee verwoordt Bauman dan ook een opvatting die De Moor zelf, zoals net aangegeven, reeds vijf jaar eerder vertolkte.

Het specifieke onderwerp van de euthanasie bespreekt hij in combinatie met abortus en suïcide door hem als '... two other forms of life termination' gekarakteriseerd. Hij zet uiteen waarom in moderne Europese samenlevingen overheden zich gemeenlijk onthouden van inhoudelijke regelgeving met betrekking tot morele en ethische vraagstukken en volstaan met het definiëren van regels waaraan de besluitvorming moet voldoen. De Nederlandse discussie en besluitvorming omtrent euthanasie en abortus ziet hij als duidelijke voorbeelden van die tendens. Overigens onderstreept hij in deze bijdrage nog eens dat men vooral ook op dit soort van beleidsterreinen moet waken voor oppervlakkige generalisaties. Empirisch onderzoek laat veelal een zeer diverse en genuanceerde werkelijkheid zien. Zo belicht hij met betrekking tot de Europese context dat het voor de waardenoriëntatie over ethische vraagstukken van godsdienstige mensen, verschil uitmaakt in welke culturele omgeving men woont, maar sterk is het effect zeker niet. De gemiddelde gestandaardiseerde score op een 10-punts rechtvaardigingsschaal voor euthanasie ligt in het protestante Noordwest-Europa weliswaar boven die in de rooms-katholieke landen, doch van statistische significantie is geen sprake. Gematigd orthodoxe Nederlanders blijken daarentegen in hun opvattingen door de onkerkelijke omgevingscultuur te worden beïnvloed.

De resultaten van de onderzoeksrunde van 1990 tonen treffend aan dat de opvattingen met betrekking tot euthanasie in Nederland veel liberaler zijn dan in andere geïndustrialiseerde landen Rond 57% van de Nederlandse ondervraagden vindt euthanasie in veel gevallen gerechtvaardigd. In de Verenigde Staten ligt dat percentage bij 31%, in diverse Europese landen nog weer duidelijk beneden dat niveau. Hij sluit af met de zin: '... individuals have to find their own way in moral decision-making'. Hijzelf was daar zeer goed voor toegerust; hij was daar, wellicht, minder zeker van voor de bevolking als geheel, maar zwijgt daarover.

Overziet men De Moor's analyses en uiteenzettingen, dan lijkt zich tussen 1993 en 1995 een opvallende wijziging in terminologie en denken te hebben voorgedaan. Hij had ook meer tijd voor onderzoek en studie. Spreekt hij in 1993 nog van moderne opvattingen en modernisering, in 1995 doen termen als 'narrative', postmodern, en postmaterialisme hun intrede. Ook de verwijzingen bij zijn artikel suggereren dat hij na 1993 zijn analyses in een wat ander discours plaatste. Een discours waarin religie als een 'meta-narrative' wordt aangemerkt en in nevenschikking naast het met een hoofdletter geschreven 'Socialism' wordt geplaatst. In zijn laatste werk verwijst hij opvallend veel naar zeer recente literatuur over het postmodernisme. Lyotard en Bauman komen ter sprake en ook naar het werk van de Amerikaanse onderzoeker Ronald Inglehart wordt verwezen. Diens concept 'postmaterialisme' krijgt, weliswaar zonder voorafgaande introductie, zelfs een plaats in de analyse van opvattingen omtrent euthanasie.

Nu is het een publiek geheim dat Inglehart, die ook vanaf het einde van de jaren zeventig in het waardenonderzoek actief was, en De Moor het wetenschappelijk bepaald niet altijd eens waren. De Moor had reserves ten aanzien van de wijze waarop Inglehart de z.g. materialistische en postmaterialistische levenshouding empirisch meende te kunnen onderscheiden. Wellicht ook had hij, zoals meer Nederlandse sociologen, ook niet veel gevoel voor het hanteren van deze 'umbrella'-begrippen die typisch geschikt zijn om de wezenlijke verandering in de waardenpatronen van de Westerse wereld op dramatische wijze te beschrijven. Het traditionele, zogenaamde materialisme, dat prioriteit toekent aan economische zekerheid en aan orde en rust, wordt daarbij ten dele verdrongen door het zogenaamde postmaterialisme. Die term staat dan voor een wereldbeschouwing gekenmerkt door de nadruk die wordt gelegd op individuele ontwikkeling, zorg voor het milieu, en de kwaliteit van het bestaan. Bovendien speelde tussen Inglehart en De Moor de kwestie van de toepasbaarheid van het in Europa ontwikkelde survey- instrument op andere delen van de wereld. Een vragenlijst afgestemd op de Europese, dat wil zeggen Christelijke cultuur, is niet zonder meer elders geschikt. Toen Inglehart in 1993 het World Values Project van start liet gaan en met een geweldig momentum in de jaren daarna in een groot aantal landen buiten de Westerse wereld surveys plaatsvonden, gaf dat dan ook problemen. De Moor wilde verder niet dat de Europese landen, die in de ronde van 1990 een survey hadden uitgevoerd, dat zo'n vijf jaar later alweer zouden doen. De snelheid van de tussen 1980 en 1990 gemeten ontwikkelingen gaf daartoe geen aanleiding. Daarnaast ontbraken de middelen, terwijl het strijdig was met het eerder aanvaarde idee een survey-interval van tien jaar te hanteren.

Opmerkelijk is dat Inglehart in zijn meest recente (1999) publicatie, waarin hij de resultaten van waardenonderzoek in alle 43 nu onderzochte landen bespreekt, het begrip postmaterialisme in zekere zin vaarwel zegt. Hij incorporeert de bedoelde waardenverschuiving dan in het nieuwe begrip 'postmodernization'. Daarover zegt hij heel wat. Het meest karakteristiek vind ik het volgende citaat:

With Postmodernization, a new worldview is gradually replacing the outlook that has dominated industrializing societies since the Industrial Revolution ... It is transforming basic norms governing politics, work, religion, family, and sexual behavior. Thus, the process of economic development leads to two successive trajectories, Modernization and Postmodernization.

Het is de vraag of Ruud de Moor de term postmodernisering, die overigens nog geen empirische onderbouwing heeft gevonden, wel zou hebben gewaardeerd. Wellicht echter zou hij de poging om de resultaten van de majeure waardenverandering die de geïndustrialiseerde landen sinds het midden van de jaren zestig ondergingen, nader te duiden, hebben geapprecieerd. Dat immers was deel van zijn oorspronkelijk streven. Naar mijn overtuiging had De Moor in de jaren negentig alle reden om met trots en tevredenheid terug te kijken op zijn Europese initiatief van de twee decennia daarvoor en op zijn eigen wetenschappelijke bijdragen tot het waardenonderzoek. Hij was er, zoals bekend, echter helemaal de man niet naar zich op de borst te kloppen!

Ruud de Moor werd op 6 april 1928 in het Noord-Brabantse Chaam geboren. Hij kreeg zijn Gymnasium Alpha opleiding aan het, nabij Zundert gelegen, Klein Seminarie Wernhoutsburg. Zijn geboorteprovincie bleef hij, behoudens onderbrekingen in de vroege jaren vijftig door militaire dienst en een aanstelling als onderzoeker bij de Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland, zijn hele leven trouw. De provincie onderscheidde hem met haar penning; zoals Tilburg hem de zilveren stadspenning toekende. De Moor was en bleef overtuigd rooms-katholiek; hij droeg die identiteit met bescheidenheid en gratie. Ook ten opzichte van de kerk verliet zijn kritische instelling hem evenwel niet. Ruud de Moor was een geboren voorzitter; bedachtzaam, samenbindend, met oog voor detail, en altijd bereid om zelf iets extra te doen. Hij vroeg en gaf vertrouwen; naar vertrouwelijkheid in de persoonlijke sfeer streefde hij echter niet. De Tabula Gratulatoria van het vriendenboek dat hem bij zijn emeritaat op 1 juli 1991- precies dertig jaar na zijn promotie- werd aangeboden omvat de namen van bijna 440 personen en instellingen. Die van mij staat er ook bij; zoals al die anderen prijs ik mij gelukkig hem ontmoet te hebben. Hij was en bleef een voortreffelijk vriend en collega.

Dankbetuiging

Graag dank ik prof. dr. H. Daudt, dr. L.C.J.M. Halman, en de Afdeling Pers en Voorlichting van de Universiteit van Tilburg voor commentaar op, c.q. assistentie bij het samenstellen van, deze herdenking.

Literatuur

- Deth, J.W. van en E. Scarbrough, 1995. 'The concept of values', in J.W. van Deth en E. Scarbrough (eds), *The Impact of Values*. Oxford, Oxford University Press, pp. 21-47
- Ester, P. en J.A.M. van Wezel (red.). 1991. *Sociale aspecten van modernisering. Liber Amicorum aangeboden aan Prof. Dr. R.A. de Moor*. Tilburg, Tilburg University Press
- Ester, P., L. Halman and R. de Moor (eds), 1993. *The Individualizing Society, Value Change in Europe and North America*. Tilburg, Tilburg University Press
- Halman, L., F. Heunks, R. de Moor and H. Zanders (eds), 1987. *Traditie, secularisatie en individualisering*. Tilburg, Tilburg University Press
- Inglehart, R., 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, Princeton University Press
- Moor, R.A. de (red.), 1985. *Huwelijk en gezin: wat is hun toekomst in West-Europa?* Annalen van het Thijmgenootschap, Jrg.73, Afl, 1. Baarn, Ambo
- Moor, R. de (ed), 1995. *Values in Western Societies*. Tilburg, Tilburg University Press

